

UDK 342.734:364.4(049.3)

Primljeno: 11. 04. 2022.

Stručni rad
Professional paper

Asja Čandić

LJUDSKA PRAVA I SOCIJALNI RAD U USLOVIMA COVID-19 KRIZE: JEDNO ČITANJE U NOVOM KONTEKSTU

**(Sanela Šadić, *Ljudska prava i socijalni rad*,
Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2014)**

Društvena kriza globalnih razmjera prouzrokovana pandemijom koronavirusa generisala je niz posljedica u različitim sferama društvenog, političkog i ekonomskog života te izmijenila svijet kakav smo ranije poznavali. Ustaljeni društveni poredak je destabiliziran, a jedina konstanta je stanje straha u vremenu kada su ljudski životi i zdravlje ozbiljno ugroženi. Posljedice društvenih lomova uzrokovanih pandemijom vidljive su i u kumulativnom rastu društvenih vulnerabilnosti. Istovremeno, spora prilagodba društvenih sistema rastućim društvenim promjenama rezultira neuspjehom u osiguravanju adekvatnih uslova života za sve i onemogućava participaciju u društvu onima koji u njemu, zbog različitih uzroka, nisu u mogućnosti aktivno sudjelovati. Pandemija je razotkrila veliku nejednakost i krhkost sistema kada je posrijedi mogućnost pristupa i ostvarivanje ljudskih prava širom svijeta. Posebno težak zadatak u takvim uslovima imaju stručnjaci profesija koje štite ljudska prava, među kojima je je svakako socijalni rad.

Na tom tragu nastojali smo reaktuelizirati čitanje knjige *Ljudska prava i socijalni rad* autorice Sanele Šadić, objavljene prije skoro deset godina (2014) u izdanju Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Iako u udžbeničkoj formi, autorica njome nastoji produbiti saznanja o koherenciji između socijalnog rada i ljudskih prava, s posebnim akcentom na socijalna prava a imajući u vidu da ista spadaju o osnovna prava, da su među najugroženijim u Bosni i Hercegovini te da su upravo

socijalni radnici najneposrednije angažovani na ostvarivanju ovih prava. Budući da su bibliografska građa i teorijsko utemeljenje područja ljudskih prava na zavidnom nivou, dok je teorija socijalnog rada posmatrana iz ugla diskursa ljudskih prava u najmanju ruku oskudna, najveća vrlina ovog djela počiva u činjenici da se socijalni rad njome po prvi put kod nas eksplicite dovodi u vezu s ljudskim pravima. Ne dovodeći u pitanje već potvrđen značajni akademski i praktični doprinos ove monografije te uvažavajući činjenicu da socijalnom radu nedostaje, generalno, filozofskog, teorijskog i etičkog sadržaja koji bi omogućio i bolje razumijevanje izazova pandemije koronavirusa, opredijelili smo se knjigu profesorice Šadić aktualizirati ponovnim čitanjem u današnjem kontekstu.

Promovirajući socijalnu promjenu i razvoj, socijalnu koheziju, osnaživanje i emancipaciju, osamostaljivanje i uopće oslobađanje ljudi, područje socijalnog rada kao praktično zasnovana profesija i akademska disciplina jednako se našao pred velikim izazovima. Naglašavajući neprikosnovenu ulogu socijalnog rada u borbi za socijalnu pravdu, socijalni razvoj i ljudska prava, definicija socijalnog rada koju daje Međunarodna federacija socijalnog rada važnost pridaje principima socijalne pravde, ljudskih prava, kolektivne odgovornosti i poštovanja različitosti. Ne čudi što se onda, kontekstualan i dinamičan, socijalni rad ne samo različito prakticira već i konstatno transformira zajedno sa novim izazovima sa kojima se susreće samo društvo.

COVID-19 je značajno ograničio sposobnost socijalnog rada da obavlja navedene funkcije, a istovremeno se od socijalnih radnika očekuje da nude promptne odgovore na kompleksna pitanja i probleme, za koje se unutar ostalih sistema u društvu nisu uspjela iznaći adekvatna rješenja. Značaj socijalnog rada u ovakvim okolnostima posebno se odnosi na pojedince, grupe i zajednice čija su prava, usljed starosti, invaliditeta, spola, seksualnosti, socio-ekonomskog statusa, rasne i etničke pripadnosti, stambene sigurnosti, mentalnog zdravlja itd. bila značajno ugrožena i prije nastupa pandemije. Stoga je u doba pandemije, ali i nakon nje, od prvorazrednog značaja razumjeti i adekvatno odgovoriti na sve te izazove, te ih kontekstualizirati u okvir ljudskih prava i širih, etičkih i demokratskih zahtjeva.

Prvo poglavlje „Socijalna prava u sistemu ljudskih prava“ naglašava, kako sam naslov sugerira, mjesto socijalnih prava u sistemu ljudskih prava. Čitateljima se nudi uvid u genezu ideje njihovog nastanka. Autorica donosi pregled najvažnijih definicija te značajnih teorijskih učenja o razvoju ljudskih prava, uz kratak osvrt na koji način se ona danas razumijevaju. Kritizirajući klasifikaciju ljudskih prava na tri klase prema kojoj socijalna prava spadaju u ‘drugorazredna’, ukazuje se na neopravdanost argumenata kojima se ona relativiziraju i posljedice njihove izloženosti

kontroverzama i na "ideološkoj i tehničkoj" razini (str. 23). Status drugorazrednosti socijalnih prava generisao je brojne probleme koji su posebno aktuelizirani pandemijom koronavirusa. Jedno od izazovnih područja u tom smislu, pokazalo se, jeste određivanje prioriteta potreba i zahtjeva korisnika usluga, koji su postali znatno veći i raznovrsniji usljed pandemije, a resursi su ostali ograničeni. Sve je dodatno otežano činjenicom da nije moguće izvršiti detaljne procjene svakog pojedinog slučaja zbog politike zabrane obavljanja kućnih posjeta ili ličnog kontakta.

Jedan od značajnih problema tiče se i principa nediskriminacije o kojem socijalne službe pri radu nužno moraju voditi računa, a koji nalaže da službe i usluge socijalne zaštite moraju biti jednako dostupne svima, a prava ostvariva bez diskriminacije. U vremenu pandemije, međutim, brojni pojedinci s legitimnim pravom na usluge gube mogućnost da isto ostvare, dok se istovremeno javljaju nove vrste potreba koje trenutne mogućnosti pružanja usluga ili postojeći prioriteti finansiranja možda i ne prepoznaju. Utjecaj pandemije, jasno je, najteže je pogodio i pogađa već ranjive i marginalizovane skupine. Zatvaranje mnogih usluga (socijalnog rada 'licem u lice', dnevnih centara u zajednici, škola, omladinskih centara, lokalnih savjetovališta, skloništa za žrtve porodičnog nasilja i sl.) dodatno je otežalo pojedincima i grupama uživanje podrške koja im je prijeko potrebna. Ukupno stanje dodatno se pogoršava kako se ljudi suočavaju s većom nezaposlenošću, bolešću i smrću članova porodice, ograničenim socijalnim kontaktima i povećanim porodičnim stresom te poteškoćama usljed mjera izolacije, kao i brojnim drugim izazovima koje generiše pandemija. Šadić s tim u vezi apostrofira aktivniju pozitivnu ulogu države, kao i angažman socijalnih radnika koji zahtijevaju prava druge generacije, a sve kako bi se stvorio okviru kojem građani mogu ostvariti svoja prava te kako bi zaživio holistički pristup klijentu, koji je ključan za socijalne radnike. U doba pandemije potrebe klijenata socijalnog rada su mnogo veće nego mogućnosti društva, kao i samih socijalni radnika čije je profesionalno djelovanje često limitirano nepravednim i diskriminirajućim javnim/socijalnim politikama. Koronavirus je razotkrio brojne sistemske nedostatke i ukazao na nužnost iznalaženja jasnih, učinkovitih rješenja i odgovora na proces reforme socijalne zaštite u BiH, u prvom redu povećanje efikasnosti i ekonomičnosti postupaka za priznavanje prava, za čije je definisanje opsega, kao i zaštitu, odgovorna država.

Upravo su Univerzalna deklaracija o pravima čovjeka; Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima te Evropska socijalna povelja u fokusu drugog poglavlja koje govori o najznačajnim dokumentima u oblasti socijalnih prava. Ukazano je na niz lokalnih historijskih prilika koje su dovele do poteškoća u

implementaciji navedenih dokumenata u bosanskohercegovačkom kontekstu, kao i na zanemarivanje činjenice da ljudska prava u Bosni i Hercegovini nisu samo ustavne i političke, nego i socijalne prirode te da bez njihove garancije i ostvarivanja ne može biti ni ostvarivanja onih političkih. Nevedena problematika tema je trećeg poglavlja monografije. Iako su brojni legislativni problemi koje autorica ističe, nažalost, još uvijek aktuelni, valjalo bi pažnju posvetiti nedostacima u sistemu socijalne zaštite aktueliziranim u periodu vandrednih uslova pandemije kao i analizi potencijalnih rješenja u procesu reforme socijalne zaštite u BiH u cilju povećanja efikasnosti sistema.

Jedno od značajnih etičkih pitanja koje se otvorilo usljed pandemije, a direktno je vezano za koncept ljudskih prava, je i pitanje uspostavljanja adekvatnog balansa između ostavriavanja prava korisnika usluga, zadovoljavanja njihovih potreba i ublažavanja rizika, sa jedne, te ličnih prava, potreba i rizika za socijalne radnike i okolinu, s druge strane. Pred socijalnim radnicima se, primjerice, mogu naći zadaci za koje smatraju da nisu bezbjedni, kao i odluke rizične za vlastito zdravlje i zdravlje korisnika usluga. Također, mjere izolacije i ograničavanja kontakata proizvode sukobe između prava pojedinaca da slobodno biraju kako će živjeti svoj život naspram kolektivnog prava na zaštitu, ostavljajući socijalnim radnicima težak izbor između omogućavanja klijentima da ostvare svoje pravo na slobodu izbora i ograničavanja tog prava za svoje i/ili veće dobro. Etičke dileme i problemi sukoba pojedinih ljudskih prava nisu novost, ali su u pandemijskom kontekstu i novim okolnostima odgovori na njih još kompleksniji, uz to i nedovoljno ispitani, a potrebno ih je imati spremne.

Knjiga se bavi i poljem obrazovanja apostrofirajući značaj edukacije klijenata i socijalnih radnika za ljudska prava. U vezi s navedenim, trebalo bi se posebno pozabaviti obrazovanjem kao pravom i dati osvrt na problem uskraćivanja istog u uslovima pandemije kada su obrazovni sistemi širom svijeta pogođeni iznenadnim prekidom učenja u učionici. Valjalo bi, iz ugla ljudskih prava, analizirati posljedice realizacije jednog od najopsežnijih globalnih obrazovnih eksperimenata u novijoj historiji, jer su različite platforme i medijski kanali postali novi obrazovni alati. Budući da je pandemija onemogućila obavljanje studentske prakse za studente socijalnog rada značajno bi bilo propitati implikacije navedene situacije, jer mogućnost adekvatne integracije znanja u oblasti ljudskih prava stečenih na fakultetu, bez praktičnog znanja, zaista predstavlja izazov.

Slično je i sa drugim institucijama, ne samo obrazovnim. U jeku pandemije kada su, između ostalog, centri za socijalni rad primorani zatvoriti svoja vrata, određene usluge socijalnog rada mogu biti u potpunosti povučene, a onaj dio koji ne doživi

takvu sudbinu, odvija se zahvaljujući radu socijalnih radnika od kuće te kontaktiranjem korisnika usluga putem telefona ili interneta. Navedeno upućuje na mnoštvo potencijalnih izazova koji nameću potrebu za ozbiljnim promišljanjem etičkog modusa u njihovom rješavanju. Neki korisnici usluga socijalnog rada nemaju pristup tehnologiji, nisu u stanju da je koriste, ili je ne smatraju pogodnom; javljaju se poteškoće u izgradnji odnosa povjerenja s novim korisnicima usluga; otežana je procjena uslova u domu klijenta, stanja svih članova porodice ili detekcija potencijalno nasilnih odnosa – što je posebno problematično u slučaju kada počinioci nasilja u porodici žive vanbračno, jer onemogućava ugroženima da zatraže pomoć i sl.

Budući da ljudska prava klijenata samo u ograničenoj mjeri mogu biti zaštićena kroz individualni rad, od socijalnog radnika se zahtijeva i politički aktivizam. Stoga autorica naglašava važnost nastojanja socijalnih radnika da svoju profesionalnu ličnost transformiraju napuštajući pasivnu ulogu *homo civiusa* i inkorporirajući u nju više vrijednosti koje čine *homo politicus*, a što je najbolji način za stjecanje moći i utjecaj na politiku (str. 125).

Iako su brojne teme analizirane u knjizi od izuzetne važnosti, novi kontekst traži nadopune koje će inkorporirati i nova problemska područja generirana pandemijom koronavirusa. U tom smislu, nužno je posebno akcentirati problem komodifikacije zdravstvenog sistema koji je pokazao mnoštvo propusta (s fokusom na dostupnost i preventivnih i terapijskih zdravstvenih usluga – posebno za djecu, osobe s invaliditetom, migrante i starije osobe): službi za psihološku podršku (posebno ranjivim zajednicama, djeci i adolescentima, kao i starijim osobama, u cilju preveniranja pojave problema mentalnog zdravlja), ustanova socijalne zaštite (s posebnim akcentom na zaštitu prava osoba smještenih u ustanovama, žrtava porodičnog i rodno zasnovanog nasilja, starijih osoba i djece bez roditeljskog staranja). Nužno je problematizirati i pitanje osiguravanja pružanja psihosocijalne podrške osobama u pritvoru kako bi se pravovremeno tretirale posljedice nastale usljed zabrane posjeta članova familije (posebno ako je riječ o maloljetnim osobama, kojima se pod uslovima predviđenim Zakonom o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku može izreći i mjera maloljetničkog zatvora). Navedeno zahtijeva sinergiju svih metoda socijalnog rada i njihovo povezivanje u holističkom razumijevanju koje nosi konvencionalni makro-mikro dualizam (str. 102). U uslovima pandemije nužno je adresirati faktore koji su predstavljali ključne prepreke u ostvarivanju prava klijenta, kao i načine njihovog ublažavanja ili eliminisanja u budućnosti.

Nemogućnost ostvarivanja socijalnih prava može biti i neposredna posljedica diskriminirajuće prakse. Upravo je navedeno tema šestog, ujedno i posljednjeg poglavlja *Diskriminacija i kršenje socijalnih prava*. O tome svjedoče i brojne negativne posljedice identifikovane tokom pandemije kojima su izložene posebno vulnerabilne kategorije, koje se tradicionalno suočavaju sa uvećanim rizikom od diskriminacije, stigmatizacije, društveno-ekonomske marginalizacije, siromaštva ili socijalnog isključivanja, a koje su generisali različiti strukturalni uzroci te doveli i do novih oblika nejednakosti. Romska populacija, pripadnici i pripadnice LGBTI populacije, osobe sa invaliditetom – samo su neke od osjetljivih grupa koja su osjetile teške posljedice nespremnosti društva da odgovori na pandemiju te neusklađenosti prakse sprovođenja međunarodnih standarda ljudskih prava u djelo. Problematizirajući pitanje etike socijalnog rada i diskriminacije autorica upućuje na mogući animozitet između vlastitih predrasuda socijalnih radnika i etičkog kodeksa profesije socijalnog rada, a što se dodatno usložnjava potencijalnim predrasudama klijenta prema socijalnom radniku.

Dalo bi se kazati da je pandemija zapravo samo osvjetlila dvostruku diskriminaciju s kojom se suočavaju marginalizovane skupine u društvu. Tako, imajući u vidu vulnerabilnost već marginalizovane migrantske populacije, posebnu bi pažnju trebalo posvetiti jedinstvenom skupu pitanja nastalih usljed amalgamiranja migracijske krize i krize uzrokovane pandemijom koronavirusa. Kako Šadić navodi, ma o kojem obliku diskriminacije bilo riječi, posljedice su uvijek iste – *nemogućnost ostvarivanja prava, isključenost i izolacija* (str.149) – te su se i oni koji nisu skrajnuti mogli da nađu „u svoja četiri zida“ na marginama društva, pa tako i ljudskih prava. O diskriminaciji i predrasudama se često govori kao o subjektivnim pojavama, ali *oni su za socijalne radnike puno više* (str. 149). Budući da je marginalizacija posljedica diskriminacije i nemogućnosti uživanja ljudskih prava, antidiskriminacijska praksa socijalnog rada kao profesije ljudskih prava stavlja socijalne radnike u poziciju najznačajnijih aktera u borbi za zaštitu i ostvarivanje ljudskih prava. I pored toga što i sami trebaju biti glasni kada je riječ o pravima klijenata, njihovo učešće u cilju prevazilaženja problema diskriminacije veoma je značajno (str. 164).

Skoro 10 godina nakon objavljivanja, sadržaj ove monografije je pouzdan putokaz socijalnim radnicima i u nošenju sa izazovima pandemije te valjana osnova i izvor inspiracije za promišljanje socijalnog rada na način kakav iziskuju novonastali, vanredni uslovi. Ipak, promjene u društvu zahtijevaju i promjene i novu perspektivu u nauci i profesiji koja se njime bavi. Vrijeme pandemije je dovelo do povećanog kršenja mnoštva ljudskih prava, a socijalni rad kao profesiju ljudskih prava dovelo u

posebno nezavidan položaj. Stoga bi djelo čija je osnovna ideja promišljanje socijalnog rada kroz prizmu ljudskih prava na jedan savremen način, trebalo osavremeniti i dopuniti novim sadržajem koji obrađuje aktuelna pitanja i nudi prijeko potrebna nova iskustva i znanja u ovoj oblasti. Nužno je ponovno propitati ranije i novonastale temeljne strukture/mehanizme koji dovode do etičkih dilema i nepravednih ishoda te ponuditi nova rješenja, kako bismo prevladali i izazove pravde koje Covid-19 postavlja pred socijalni rad i ljudska prava. Filozofija, politička teorija i druge društvene i humanističke discipline već su akcentirale da će ljudska prava biti nužno sagledati izvan pukog tržišnog, liberalno-demokratskog uklona, a više iz holističkog, socijalnog, naročito u kriznim vremenima koja pojedinca čine posebno ranjivim, prebacujući odgovornost na njega individualno, a ne na sistem. Ta dimenzija socijalnog rada tek treba da ojača, pri čemu svoj tranformativni potencijal može itekako osnažiti, prije svega, oslanjajući se na progresivni potencijal i vrijednosti ljudskih prava.

Adrese autorice
Author's address

Asja Čandić
samostalna istraživačica, Sarajevo
asjacandic@yahoo.com

